

MIHAI CIMPOI
Institutul de Filologie
(Chișinău)

HERACLITISMUL ȘI „DEVENIREA REA”

Abstract

The study of the academician Mihai Cimpoi examines the short stories written by Ioan Brătescu-Voinești (1868-1946) in terms of his philosophical view of the world. The existence is determined by the active principle of *transformation* and *renewal*. The man „with a good heart that loves beauty and truth” is subjected inevitably to the process of alienation, the latter is generated by the time with its „bad” becoming.

După toată evidența, cuvântul-cheie în care se concentrează concepția despre lume a lui Ioan Al. Brătescu-Voinești este *prefacerea*. E codificat, în el, un profund sens *existențial*, congener cu mai filosoficul *devenire*. Nu e vorba numai de modificarea elementară de forme, ci de o procesualitate cauzală, de un nietzschean *flux absolut al procesualității*, sugerat și prin relaționarea conotativă cu facerea și desfacerea pe care le aduce vremea în scurgerea ei „încetinelă”. Prin urmare, o triadă existențială *facere – desfacere – prefacere* ce covârșește lucrurile: „Multe mai face și desface vremea, scurgându-se încetinel și mult se schimbă și se prefac lucrurile. Aceasta se vede pretutindeni, dar mai îndeosebi se vede în țările care, îndelungă vreme rămase în urmă, vin deodată în atingere cu altele ajunse la cea mai înaltă treaptă de înaintare. Căci atunci, în râvna de a ajunge și ele cât mai în grabă acolo, unde celelalte n-au ajuns decât printr-o nepripiță prefacere firească, se îngrămădesc înnoirile unele peste altele și, în vreme de abia câțiva ani, se schimbă lucrurile de nu le mai cunoști. Și o fi spre binele unora și o fi spre răul altora”.

Ioan Al. Brătescu-Voinești crede în prefacere ca singura realitate certă. Totul e în mișcare. *Devenirea* e rațiunea supremă, formele prin care trec lucrurile le pune sub semnul binelui sau al răului, după voia întâmplării. Ființarea este făcută în mod heraclitean, din „cearta lucrurilor, din preschimbarea lor în alt ceva, necunoscut, imperceptibil pentru simțuri”. *Fluxul absolut al procesualității* e ascuns în această indeterminare, în această lucrare ciudată a lui *incognito*. Brătescu-Voinești ne spune cu alte cuvinte ceea ce afirmă cu alură filosofică Nietzsche în *Genealogia moralei*: „Nu există niciun «a fi» în spatele lui «a face», «a acționa», «a deveni»; «făcătorul» este pur și simplu o plăsmuire adăugată lui «a face» – «a face» este totul”.

Scriitorul vorbește chiar, hiperbolizând, despre o „goană de prefaceri și înnoiri”, despre supradimensionarea fenomenului care șterge identitatea eroilor, neantizează, scufundă în noianul uitării, neiertător, fatal. Umbra desființatoare a Anonimatului se așterne peste puțina lor personalitate, peste urmele șterse ale trecerii prin lume: „Nu mai e de cunoscut ulița târgului, așa mândrețe de prăvălii cu mărfuri de toate soiurile s-au deschis și pe o parte și pe alta. Cine ar ști să spuie câți prefecți, câți primari și câți magistrați s-au

schimbat în vremea asta? Și cine ar putea iar să spuie cât s-au schimbat oamenii și la port și la vorbă și la obiceiuri și la credințe și la gusturi? Că s-au schimbat multe. Și de când boierul Manolache Moldoveanu a făcut ruptoare, s-au stins unul câte unul, la răstimpuri mici, toți oamenii de neam; iar din pricină că în apropiere de oraș s-au descoperit niște mine de păcură și de cărbuni, negustorii altădată nebăgați în seamă, cumpărând pe nimic pământurile de la țărani, au ajuns cu averi mari și duc azi treburile orașului prin puterea lor politică și prin acei care, dintre ei, au îmbrățișat carierele liberale și stau în fruntea bucatelor de nu-ți vine să crezi cum s-a împlinit de cu prisos, în timp așa de scurt, vorba de la evanghelie, că vor cădea neamurile și se vor ridica noroadele. Dar, precum în unele morminte, dacă piere tot ce fusese îngropat, mai rămâne inelul mortului, frumos strălucitor ca în ziua dintâi, așa, în mijlocul goanei de prefaceri și de înnoiri, a rămas Pană Trăsnea, neclintit și același, uitat în mormântul în care se îngropase singur de viu”.

G. Călinescu surprinde, în *Istoria...* sa, indeterminarea caracterologică și lipsa de substanțialitate, structura sufletească fiind substituită printr-un vid moral și psihic. Ele sunt fără valoare umană, sunt total dezaxate, alunecând pe un *nici* relativizant: „De fapt eroii lui Brătescu-Voinești nu sunt nici învinși, pentru că nu luptă, și nici inadaptabili, de vreme ce nu le poți descoperi o orientare către o țintă mai îndepărtată. Ei sunt sau simbolizări ale moralei, muștrări încorporate aduse de autor tuturor acelora care nu iubesc binele, frumosul, adevărul, sau (întervenind talentul scriitorului) mai puțin decât niște inadaptabili, niște ființe infirme, mai totdeauna alienate, fără interes pentru fondul nostru de cunoaștere, fiind de la bun început știut că un rău conformat mintal nu-i nici reprezentativ pentru umanitate și nici capabil de a susține vreo luptă”.

Devenirea, după cum observă Noica, e ceea ce aduc modernii față cu ființa antică, e rezultatul „faptului de a admite contrarii”. Filosofia începe de la dialectic, de la generaluri, adică de la substanțele secunde aristotelice cu devenirea lor. *Devenirea* adevărată e cea întru ființă.

La Brătescu-Voinești lipsește acest *întru* ce aduce un sens pozitiv, un rost al împlinirii. *Devenirea*, la el, el re-venire sisifică, zădarnică. Lumea e o roată în roată, ca la Cusanus. Închiderea în mediu e închiderea într-o astfel de roată cu dublă rotire. Rotire localizată în cercul lumii vechi sau în cercul lumii noi și rotire universalizată în cercul vremii. Sunt rotiri existențiale, limitative, fără nicio șansă de pozitivitate. *Devenirea* e, astfel, „tragism pur” (în termenii lui Noica).

De altfel, în analiza detaliată pe care George Călinescu o face nuvelei *În lumea dreptății* eroul principal este taxat ca *mediocru*, dat fiind că nu întreprinde nicio tranzacție în executarea ideii (un astfel de individ „nu este erou, ci maniac”). Un mare muzicant, un mare poet de felul lui Eminescu se poate transfera în alt mediu, favorabil. „Rizescu, dimpotrivă, alienându-se de societatea în care trăiește, nu pregătește în umbră valori mai mari care să-l reabiliteze măcar postum. El este un mediocru și pentru un mediocru purtarea lui este maniacală. Și într-adevăr, în curând cade la presupusuri absurde cu privire la onestitatea soției, devine anxios și înnebunește, ceea ce era de prevăzut de la început” (Călinescu, *Istoria...*, p. 579).

În fond, eroii sunt niște antieroi lipsiți de voință, singurul lor act volitiv fiind acela de retragere în visătorie și melancolie. Poartă, astfel, pecetea unei *mediocrități romantice*. Conștiința lipsei de valoare nu-i marchează în niciun fel; dimpotrivă, afișează o seninătate uitată în fața neputinței de a obține consistență caracterială. „*Devenirea rea*”, *devenirea* în negativ pune stăpânire pe ei. Aleg, în consecință, reclusiunea sau complacerea în inconsistență, în refuzul însușirilor moștenite, urmate după un model sau obținute prin acțiune, prin orientarea voinței spre o țintă anume.

Exemplaritatea lor e înlocuită de banalitate și chiar de vulgaritate.

Călinescu vorbește în acest sens despre *Scrisorile lui Mișu Gerescu*, în care eroul „își dezvăluie conformația etică, fără a se putea să se constituie ca o individualitate”. „Conformația lui etică este «morală» în abstracțiunea ei”, stilul fiind de o cumițenie, de o ostentație ce duce la plicticoasă „duioșie” și la o „nesuferită dulcețegare”. Gerescu este un om frumos fără vreo notă individuală remarcabilă: „N-am niciuna din însușirile pe care trebuie să le aibă cel merit să se îmbogățească. N-am avut de la cine să le moștenesc, dimpotrivă, de la bietul tata am moștenit dragostea belșugului apucat în casa lui; de la el mi-a rămas patima vânătorii, dragostea de flori și de natură – și lucruri mai neprielnice izbândeii în lupta pentru îmbogățire: sete de țihnă și pornire spre visătorie. Cu toate acestea, parcă nu mi-aș schimba firea cu a altuia. Îmi pare rău numai de un lucru: că nu m-a înzestrat Dumnezeu cu un dar. Aș fi vrut să fiu muzicant, un pictor, un poet. Să fi putut face cu mâna mea, poate din durerile mele, clipe de fericire pentru alții ...D-aia mi se umple inima de bucurie când văd că Victor are atât talent la desen”.

Eroii ar fi „monumente de moralități”, scheme abstracte, „dulcețării etice” intolerabile, exemplificări de principii morale. Și de absolutism etic.

Cazul lui Andrei Rădulescu este un caz elocvent de „devenire rea”. Potrivnicia mediului conlucrează cu potrivnicia timpului, surprinsă într-o foarte sugestivă consemnare: „Au trecut două luni, două luni lungi, nesfârșite”.

E, în această frază, care poate servi drept refren, drept leitmotiv al narațiunii, nu doar expresia cursului monoton al evenimentelor, ci și al lucrării, măcinătoare a timpului, care se dovedește a-i fi *dușmănos* la extrem.

Avocatul nu obține nimic nici în cadrul mediului, nici în cadrul timpului. E o dublă înstrăinare care duce la înnebunirea finală. El înțelege, după mai multe întâmplări, că „trăiește într-o lume în care însușirile lui sufletești nu erau de nici un folos, monede fără curs în piață”.

Omul „cu o inimă bună, iubitoare de frumos și de adevăr” este supus totalmente unui proces de *alienare*, care în limba noastră înseamnă și *înstrăinare*, *izolare* și *înnebunire*. Încăpățănarea sa funciară nu-i permite să facă vreo concesie mediului vicios și să accepte „scamatorii cu propria sa conștiință”.

El crede că există o conștiință universală, „o minte și o putere mai mare”, căreia i se supune providențial, mintea și puterea noastră: „Greț, da, într-o conștiință a întregii lumi. Când vezi armonia și echilibrul acesta admirabil din tot universul, ce te poate îndreptăți să-i tăgăduiești o conștiință? Ce e în creierul nostru? Azot, cărbune, fosfor, mai știu eu? și elementele astea ajung ca să producă conștiința noastră, de existența căreia nu ne îndoim. Dar de azot, de cărbune, de fosfor și de toate celelalte elemente din care se compune creierul nostru e plin universul, și cine poate afirma cu siguranță că combinarea lor, numai sub formă de creier omenesc poate produce o conștiință? Chiar în organismul nostru sunt parcă mai multe conștiințe”.

Personajul reflectează în continuare și asupra existenței în corpul nostru a unei părți de care acesta caută să scape: „Dumneata spunea, nene doctore, că dacă-ți intră o țepă într-un deget și o lași, se formează acolo puroi, care roade pielea, o subțiază, o crapă și iese cu el și țepa, că dacă e prea adânc intrată și n-o poate goni, se formează un șant, care încearcă să despartă restul corpului de partea rea, parcă ar fi acolo o minte și o putere care lucrează cu scop – și când mintea și puterea de acolo nu-și pot ajunge scopul, atunci intervine mintea și puterea organismului întreg și taie cu cuțitul răul. Tot așa și în lumea asta, avem fiecare mintea și puterea noastră, și, dacă nu le întrebuițăm într-un anumit scop, crez, da, crez cu toată tăria că intervine o minte și o putere mai mare...”